

جرم آدمربایی در حقوق ایران

محمدجعفر حبیبزاده (دانشیار دانشگاه تربیت مدرس) و محمداسماعیل رحیمی نژاد (دانشجوی دوره دکترای تربیت مدرس)

قسمت اول

چکیده:

جرم آدمربایی از جمله جرایم علیه شخصیت معنوی افراد بوده و به یکی از مهم‌ترین حقوق فطری انسان، یعنی «آزادی شخصی» که مورد حمایت قوانین داخلی غالب کشورها، اعلامیه‌های مختلف جهانی حقوق بشر و حقوق اسلام است، لطمه وارد می‌کند. به‌رغم وجوه اشتراکی که میان جرم آدمربایی و جرایم توقیف و حبس غیرقانونی و گروگان‌گیری خصوصاً از جهت موضوع، یعنی «سلب آزادی از یک موجود انسانی» وجود دارد؛ لکن از نظر پاره‌ای شرایط، اجزاء و ارکان تشکیل‌دهنده، تفاوت‌های بنیادین میان آنها وجود دارد که تمییز و تشخیص آنها نیازمند بررسی دقیق جرم آدمربایی و مقایسه آن با جرایم مشابه دیگر است.

با توجه به آنچه گفته شد، در این مقاله سعی بر آن است که ضمن تعریف جرم آدمربایی و بررسی ارکان تشکیل‌دهنده و همچنین مجازات آن، به مسائل پیرامون آن از قبیل شروع به جرم آدمربایی معاونت در جرم آدمربایی، و مقایسه جرم آدمربایی با جرایم مشابه دیگر و جایگاه آن در کنوانسیون‌های بین‌المللی پرداخته شود.

کلید واژگان: آدمربایی، توقیف و حبس غیرقانونی، گروگان‌گیری، آزادی شخصی.

مقدمه:

آدمربایی، همانند جرایم توقیف و حبس غیرقانونی و گروگان‌گیری، جرم علیه «آزادی شخصی» که یکی از حقوق فطری ناشی از حیثیت ذاتی انسان و مورد حمایت قوانین داخلی غالب کشورها و کنوانسیون‌های مختلف بین‌المللی و اعلامیه جهانی حقوق بشر و حقوق اسلام، می‌باشد.

به‌رغم وجوه اشتراکی که میان جرم آدمربایی و جرایم توقیف و حبس غیرقانونی و گروگان‌گیری، خصوصاً از جهت موضوع، یعنی «سلب آزادی انسان» وجود دارد؛ از نظر پاره‌ای شرایط، اجزاء و ارکان تشکیل‌دهنده، تفاوت‌های بنیادین میان آنها وجود دارد.

در خصوص جرم آدمربایی سؤالات چندی مطرح است: الف) ارکان و اجزای تشکیل‌دهنده جرم آدمربایی کدامند؟ ب) چه تفاوتی میان جرم آدمربایی و جرایم گروگان‌گیری، توقیف و حبس غیرقانونی وجود دارد؟ ج)

آیا جرم آدمربایی در روابط زوجین و یا پدر و مادر نسبت به فرزند هم قابل تحقق است؟ (د) نقش رضایت بزه‌دیده در ماهیت این جرم چیست؟ (و) انگیزه و داعی ارتکاب جرم چه تأثیری در ماهیت جرم ارتكابی دارد؟ پاسخ به این سئوالات و سئوالات مشابه دیگر مستلزم تجزیه و تحلیل دقیق عناصر تشکیل دهنده جرم آدمربایی و تبیین وجوه افتراق و اشتراک آن با جرایم مشابه دیگر است.

در این مقاله ضمن اشاره به تحولات قانونگذاری در مورد جرم آدمربایی، تعریفی از جرم آدمربایی را ارائه خواهیم داد و سپس ارکان تشکیل دهنده این جرم را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و آنگاه واکنش اجتماعی در مقابل آدمربایی را بررسی خواهیم کرد؛ و در آخر به مسائلی پیرامون آدمربایی از قبیل صور خاص آدمربایی، شروع به جرم، معاونت در جرم، مقایسه جرم آدمربایی با جرایم توقیف و حبس غیرقانونی و گروگان‌گیری و جایگاه آدمربایی در کنوانسیون‌های بین‌المللی خواهیم پرداخت.

اول - تحولات قانونگذاری

برای اولین بار در حقوق کیفری ایران مواد (۱۹۵)، (۱۹۶)، (۲۰۲) و (۲۰۳) قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ به ترتیب ربودن طفل تازه متولد شده و طفل کمتر از پانزده سال تمام و همچنین ربودن پسر یا دختر بیش از پانزده سال و کمتر از بیست سال را جرم تلقی و برای آن مجازات تعیین نمود. همچنین ماده (۲۰۹) این قانون، آدمربایی برای انجام عمل منافی عفت و یا ازدواج را نیز جرم تلقی و برای مرتکب و یا مرتکبان آن مجازات در نظر گرفت.

با اصلاح قانون مذکور در سال ۱۳۳۷، مواد (۲۰۲) و (۲۰۳) قانون مجازات عمومی تغییر یافتند و ماده (۲۰۳) اصلاحی، قید کمتر از بیست سال را حذف و به جای عبارت «پسر یا دختر» از اصطلاح «مجنی علیه» استفاده نمود. در کنار این مقررات، قانونگذار به موجب قانون تشدید مجازات رانندگان متخلف مصوب ۱۳۳۵/۱۰/۵، در مورد رانندگانی که شخصاً و یا با شرکت دیگری مرتکب ربودن شخص یا اشخاص موجود در آن وسیله می‌شوند، حکم خاصی پیش‌بینی نمود. در سال ۱۳۵۳، قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص، در یازده ماده به تصویب رسید و ماده (۱۲) آن صراحتاً مواد (۲۰۲) و (۲۰۳) قانون مجازات عمومی را لغو کرد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، ماده (۹۷) قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) مصوب سال ۱۳۶۲، ربودن طفل تازه متولد شده را جرم شناخت و برای آن مجازات تعیین کرد؛ لکن این قانون در مورد سایر موارد آدمربایی کاملاً ساکت بود و محاکم با در نظر گرفتن موازین شرعی و قانونی به قوانین موضوعه سابق در این زمینه مراجعه و استناد می‌کردند. تا این که در سال ۱۳۷۵، قانونگذار در اصلاح قانون مجازات اسلامی با وضع مواد (۶۲۱) و (۶۳۱)، مقررات کلی و عام مربوط به جرم آدمربایی و همچنین ربودن طفل تازه متولد شده را

پیش‌بینی نمود. به موجب ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی: «هر کس به قصد مطالبه وجه یا مال یا به قصد انتقام یا به هر منظور دیگری به عنف یا تهدید یا حيله یا به هر نحو دیگری شخصاً یا توسط دیگری شخصی را برباید یا مخفی کند به حبس از پنج تا پانزده سال محکوم خواهد شد. در صورتی که سن مجنی‌علیه کمتر از پانزده سال تمام باشد یا ربودن توسط وسایل نقلیه انجام پذیرد یا به مجنی‌علیه آسیب جسمی یا حیثیتی وارد شود، مرتکب به حداکثر مجازات تعیین شده محکوم خواهد شد و در صورت ارتکاب جرایم دیگر به مجازات آن جرم نیز محکوم می‌گردد. تبصره: مجازات شروع به ربودن سه تا پنج سال حبس است.»

از مقایسه ماده فوق با مقررات قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ و قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص مصوب ۱۳۵۳/۱۲/۱۸، نتایج زیر به دست می‌آید:

الف) ماده (۶۲۱) با ذکر عبارت «به هر منظور دیگر» آدم‌ربایی را به هر منظوری جرم دانسته، مستلزم مجازات می‌داند؛ بنابراین، این ماده مقررات ماده (۲۰۹) قانون مجازات عمومی سابق و بندهای چهارگانه آن، که آدم‌ربایی به منظور عمل منافی عفت یا وادار کردن به عمل مزبور یا به منظور ازدواج را جرم تلقی نموده بود و نیز مقررات ماده (۱) تشدید مجازات ربایندگان اشخاص که آدم‌ربایی به هر منظور سوء دیگر را جرم پیش‌بینی کرده بود، نسخ ضمنی کرده است.

ب) عبارت «ربودن توسط وسایل نقلیه» در ماده (۶۲۱) ناسخ ماده واحده قانون تشدید مجازات رانندگان متخلف است.

ج) ماده (۶۲۱) در مورد صدمه، تفکیکی میان اقسام آن قایل نشده است و احتمالاً آنها را جزء جرایم دیگر دانسته؛ بنابراین، در این خصوص و در خصوص فوت، ماده (۲) قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص منسوخ است.

د) در ماده (۳) قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص، به جرم لواط یا هتک ناموس توأم با آدم‌ربایی اشاره شده که به لحاظ عبارت «در صورت ارتکاب جرایم دیگر به مجازات آن جرم نیز محکوم می‌گردد» مذکور در ماده (۶۲۱)، منسوخ است.

ه) در مواد (۴) و (۵) قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص، سه نوع صدمه احصا شده است که عبارتند از: صدمه جسمی، حیثیتی و روانی. در حالی که در ماده (۶۲۱) تنها به صدمه جسمی و صدمه حیثیتی اشاره شده؛ بنابراین، مواد (۴) و (۵) قانون مذکور، در قسمت صدمه جسمی و حیثیتی منسوخ و در قسمت صدمه روانی به اعتبار خودش باقی است.

و) از آنجا که ماده (۶۲۱) حکم خاصی در مورد ناپدید شدن مجنی علیه در اثر آدمربایی ندارد، مقررات مواد (۴) و (۶) قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص در این زمینه نسخ نشده‌اند.

ز) ماده (۶۲۱) ارتکاب آدمربایی توسط دیگری را پیش‌بینی کرده است. بنابراین، موضوع ماده (۷) قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص منتفی است.

دوم - تعریف جرم آدمربایی

در حقوق «کامن‌ل»^۱ آدمربایی عبارت است از: ربودن یا دزدیدن انسان و نقل مکان دادن او از محلی به محل دیگر برخلاف میل و اراده وی. به عبارت دیگر، استیلا یافتن بر یک شخص و نقل مکان دادن او از یک کشور به کشور دیگر به صورت غیرقانونی و برخلاف میل و اراده وی را آدمربایی می‌نامند. در حقوق آمریکا، قصد انتقال دادن و بردن قربانی به خارج از کشور، عنصر لازم برای آدمربایی نیست؛ بلکه گرفتن و جابجا کردن غیرقانونی و توأم با زور و فریب یک انسان، یا به خطر انداختن او به رغم میل و اراده‌اش، عناصر اساسی جرم آدمربایی است. یک شخص زمانی به اتهام ارتکاب جرم آدمربایی مقصر شناخته می‌شود که به صورت غیرقانونی دیگری را از محل اقامت یا کسب و کارش به محل دیگری ببرد یا از مجاورت محلی که آنجا بوده دور نگهدارد یا اینکه دیگری را برای مدت قابل توجهی در یک محل مجزایی به یکی از منظوره‌های زیر نگهدارد: الف) برای باج‌خواهی یا پاداش و یا به‌عنوان گروگان؛ ب) به منظور فراهم کردن امکان ارتکاب هر نوع جنایت نسبت به مجنی علیه؛ ج) به منظور ایراد صدمات جسمانی یا ترور قربانی یا دیگری. د) به منظور مداخله در هر نوع اقدامات حکومتی یا سیاسی.^(۱)

البته در قانونگذاری جدید برخلاف آنچه در «کامن‌ل» معمول بود، برای تحقق جرم آدمربایی ضرورتی ندارد که مجنی علیه به کشور دیگر انتقال داده شود. به‌طور کلی، برای تحقق جرم آدمربایی دو عنصر «استیلا یافتن غیرقانونی بر انسان» و «نقل مکان دادن اجباری و بدون رضایت وی از محلی به محل دیگر» ضروری است. تهدید و اجبار می‌تواند زور و خشونت لازم برای این جرم را تشکیل دهد. رضایت زمانی مؤثر است که رضایت دهنده اهلیت داشته و از روی میل و اراده رضایت داده باشد. بنابراین، اطفال و نوجوانان و اشخاصی که فاقد اهلیت هستند نمی‌توانند قانوناً به عمل نقل و انتقال رضایت بدهند.^(۲)

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان در تعریف جرم آدمربایی چنین گفت: «آدمربایی عبارت است از استیلا یافتن بر انسان و نقل مکان دادن او از محلی به محل دیگر به صورت غیرقانونی و برخلاف میل و اراده وی».

این تعریف متمایز از تعریف سرقت است؛ زیرا سرقت عبارت از ربودن مال متعلق به غیر است، در حالی که موضوع آدمربایی، انسان است.

لذا به کاربردن عبارت «سرقت انسان» در بند «ج» ماده (۶۲۹) قانون مجازات اسلامی برخلاف تعریف سرقت است.^(۳)

سوم - ارکان تشکیل دهنده جرم آدمربایی

(۱) رکن قانونی: در حال حاضر ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ و موادی از قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص مصوب ۱۳۵۳ (مواد ۴، ۵، ۶) که بیانگر حکم کلی و عام آدمربایی هستند، عنصر قانونی این جرم را تشکیل می‌دهند.

(۲) رکن مادی: اجزای تشکیل‌دهنده رکن مادی این جرم عبارتند از:

الف - رفتار مرتکب:

رفتار مرتکب در این جرم فعل مثبت مادی و خارجی است و جرم مذکور با ترک فعل محقق نمی‌شود. این فعل مثبت مادی عبارت است از «ربودن» که مستلزم استیلا یافتن بر انسان و نقل مکان دادن او از محلی به محل دیگر است. ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی، در مورد نحوه انجام عمل آدمربایی مصادیقی را ذکر کرده که عبارتند از: ربودن از طریق اعمال العنف، تهدید یا حيله. البته این مصادیق جنبه تمثیلی دارند، نه حصری؛ چون در قسمت دیگر ماده، عبارت «یا به هر نحو دیگری» آورده شده است که شامل مصادیق دیگر از قبیل بی‌هوش کردن، مستی و غیره می‌شود. از مهم‌ترین خصوصیتی که برای فعل مرتکب می‌توان در نظر گرفت، آن است که ربودن باید به صورت غیرقانونی انجام شود. بنابراین، در کلیه مواردی که کسی در مقام اعمال حق و یا تکلیف قانونی خود مرتکب جرم شود؛ برای مثال: کسی که با داشتن حکم جلب از طرف مقامات صلاحیت‌دار قضایی اقدام به دستگیری متهم و انتقال او از یک حوزه قضایی به حوزه قضایی دیگر جهت محاکمه وی می‌نماید، عمل وی آدمربایی نخواهد بود. از طرف دیگر، ربودن ممکن است مستقیم و یا غیر مستقیم باشد. ربودن زمانی به صورت مستقیم انجام می‌شود که مرتکب شخصاً و بالمباشرة اقدام به ربودن کسی نماید و چنانچه مرتکب توسط دیگری اقدام به ربودن کسی نماید، ربودن او به صورت غیرمستقیم و بالتسبیب خواهد بود. قانونگذار در ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی، برای هر دو مورد مجازات یکسانی در نظر گرفته است. بدیهی است برای تشخیص میزان مسئولیت کیفری، شخص دیگری، باید موقعیت او را از لحاظ کیفری مورد ارزیابی قرار داد؛ و بررسی کرد که چه نقشی ایفا کرده است، آیا

معاون جرم بوده و یا شریک جرم یا مباشر جرم؟ و آیا از ماهیت مجرمانه عمل ارتكابی خود آگاهی داشته یا نه؟ آیا مسبب اقوی از مباشر بوده یا نه؟

ب - موضوع جرم:

موضوع جرم آدمربایی، انسان است. این موجود انسانی با توجه به اطلاق عبارت «شخصی» در ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی، شامل تمامی اشخاص اعم از زن و مرد و کوچک و بزرگ می‌شود و جنسیت و سن تأثیری در ماهیت این جرم ندارد؛ و فقط در صورتی که سن مجنی‌علیه کمتر از پانزده سال تمام باشد، و یا آسیب جسمی یا حیثیتی به وی وارد شود، برابر ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی، مجازات مرتکب حداکثر مجازات قانونی خواهد بود. از طرف دیگر، نظر به اینکه هدف قانونگذار از وضع مقررات مربوط به آدمربایی، حمایت از آزادی تن اشخاص است، بالطبع فردی که فوت کرده دیگر اهلیت آزادی را از دست داده و دیگر شخص محسوب نمی‌شود؛ همچنین با توجه به اصل تفسیر مضیق قوانین جزایی، می‌توان گفت که ربودن شخص مرده یا مقتول تخصصاً از قلمرو شمول ماده (۶۲۱) خارج است؛ و چنانچه جسد انسان از لحاظ تاریخی و فرهنگی و یا به لحاظ تشریح در علم پزشکی مالیت داشته و قابل خرید و فروش باشد، ممکن است ربودن مشمول عنوان سرقت قرار گیرد. در مقررات کیفری ایران، حکم ربودن جسد بیان نشده و برای صرف ربودن آن مجازاتی پیش‌بینی نشده است؛ اما چنانچه ربودن جسد مقتولین توأم با مخفی کردن باشد و یا ربودن اجساد ایشان به منظور امحای آثار جرم باشد، مشمول مقررات مذکور در مواد (۶۳۵) و (۶۳۶) ق.م.ا، می‌شود.

ج - وسیله:

آدمربایی از جمله جرایمی است که نوع وسیله در ماهیت آن موثر نیست و فقط می‌تواند در میزان مجازات مرتکب مؤثر باشد. بر اساس ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی، در صورتی که ربودن توسط وسایل نقلیه انجام شود، مرتکب به حداکثر مجازات تعیین شده، یعنی پانزده سال حبس محکوم خواهد شد. وسایل نقلیه مذکور در این ماده منحصر به وسایل موتوری نیست و شامل وسایل نقلیه غیرموتوری نیز می‌شود؛ چون اگر چه وسیله نقلیه بیشتر منصرف به وسایل نقلیه موتوری می‌باشد، لکن این انصراف بدوی و مانع از اطلاق نخواهد بود.

د - نتیجه مجرمانه:

آدمربایی از جمله جرایم مقید است و صرف استیلا یافتن بر یک موجود انسانی و سلب آزادی وی، بدون اینکه منجر به نتیجه مجرمانه (انتقال او از محلی به محل دیگر) شود، آدمربایی نبوده و ممکن است با اجتماع شرایط دیگر، توقیف و یا حبس غیرقانونی و یا شروع به جرم آدمربایی محسوب گردد. بدیهی است در جرایم مقید به نتیجه، وجود رابطه سببیت بین فعل مرتکب و نتیجه مجرمانه شرط لازم برای تحقق جرم است.

نکته آخر در بحث عنصر مادی جرم آدمربایی مربوط به مرتکب جرم است. سؤال مطرح شده در این زمینه این است که مرتکب جرم آدمربایی چه کسی است؟ آیا آدمربایی از طرف پدر و مادر نسبت به فرزند مصداق دارد؟ آیا آدمربایی در روابط زوجین هم قابل تصور است؟

با توجه به عموم لفظ «هرکس» در صدر مادتين (۶۲۱) و (۶۳۱) قانون مجازات اسلامی، مرتکب این جرم شامل تمامی این موارد می شود. لکن در روابط پدر و مادر نسبت به فرزند، آدمربایی (فرزند دزدی) زمانی محقق می شود که حضانت طفل به واسطه طلاق و یا جدایی والدین و غیره قانوناً و به موجب حکم دادگاه با پدر یا مادر باشد و یکی از آنان بچه خود را از دیگری برباید. در روابط زوجین هم باید گفت که صرف وجود علقه زوجیت میان طرفین مانع از تحقق آدمربایی نیست، مگر اینکه جرم آدمربایی در مقام اعمال یک حق قانونی صورت گرفته باشد.

۳) عنصر روانی: آدمربایی از جمله جرایم عمدی است و برای تحقق آن اولاً: داشتن سوءنیت عام (یعنی قصد استیلا یافتن و ربودن انسان) ثانیاً: سوءنیت خاص (یعنی قصد تحصیل نتیجه مجرمانه یا قصد انتقال دادن مجنی علیه از محلی به محل دیگر) لازم است. از طرف دیگر، مرتکب باید به وجود یک موجود انسانی و زنده بودن او علم و آگاهی داشته باشد. بنابراین، اگر فردی صرفاً قصد ربودن اتومبیلی را داشته باشد. و اتفاقاً در داخل آن بچه ای موجود باشد و توأم با آن ربوده شود، بدون اینکه آدمربا علم به وجود بچه در آن داشته و قصد ربودن وی را به صورت مستقل داشته باشد، جرم آدمربایی تحقق نیافته است.

قصد مطالبه وجه یا مال یا قصد انتقام یا حتی قصد ازدواج و همه بیانگر انگیزه های ارتکاب جرم بوده و در ماهیت جرم تأثیری ندارد و فقط ممکن است در میزان مجازات مرتکب مؤثر باشد. پس در موردی که چند نفر متهم با هدف نهایی سرقت محموله و بار (ورق آهن) تریلی، راننده تریلی را همراه با وسیله نقلیه اش از مسیر اصلی خود منحرف نموده و به نقطه نامعلومی می برند، جرم آدمربایی محقق خواهد شد. لذا رأی شماره ۱۶/۵۶۸/۷۱ دیوان عالی کشور^(۴) که عمل مرتکبان را با این استدلال که علت غایی و هدف نهایی متهمین، سرقت محموله کامیون بوده و نه خود راننده و تمامی اقدامات و عملیات انجام شده از ناحیه

متهمین تمهید و مقدمه برای سرقت بار ورق آهن کامیون بوده، آدمربایی نمی‌داند، کاملاً مخدوش است؛ چون اولاً: دیوان‌عالی کشور در این مورد، سوءنیت مرتکب را با انگیزه خلط کرده است؛ در حالی که انگیزه، همچنان که گفتیم در ماهیت این جرم تأثیری ندارد. ثانیاً: مقدمه بودن جرمی برای جرم دیگر الزاماً به معنای داخل شدن مقدمه در ذی‌المقدمه نیست همان‌گونه که در جرم سرقت تحقق عنصر «ربودن» از جنبه معنوی مستلزم آن است که «سارق بداند و بخواهد که مال دیگری را ببرد» و «مجنی‌علیه نداند و یا نخواهد که مالش برده شود»؛ در جرم آدمربایی نیز لازمه تحقق عنصر ربودن، آن است که آدمربا بداند و بخواهد که شخصی را برباید و از طرف دیگر، مجنی‌علیه نخواهد و یا نداند که ربوده شود. بنابراین، رضایت مجنی‌علیه با داشتن سایر شرایط لازم، عمل مرتکب را از عنوان آدمربایی خارج می‌کند. بدیهی است که رضایت دهنده باید واجد اهلیت قانونی باشد؛ یعنی بالغ و عاقل و مختار و قاصد باشد. بنابراین، رضایت غیر بالغ، مجنون یا آدم مست و ... به منزله عدم رضایت است.

چهارم – مجازات جرم آدمربایی

(۱) مجازات اصلی:

مجازات اصلی جرم آدمربایی به معنای عام کلمه، در ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) به شرح ذیل آمده است:

- الف) حبس از پنج تا پانزده سال برای هر کس که به قصد مطالبه وجه یا مال یا به قصد انتقام یا به هر منظور دیگر، به عنف یا تهدید یا حيله یا به هر نحو دیگر شخصاً یا توسط دیگری شخصی را برباید.
- ب) پانزده سال حبس برای ربودن مجنی‌علیه که سن وی کمتر از پانزده سال تمام باشد.
- ج) پانزده سال حبس برای آدمربایی توسط وسایل نقلیه.
- د) پانزده سال حبس برای آدمربایی توأم با ورود آسیب جسمی یا حیثیتی به مجنی‌علیه.

(۲) مجازات های تبعی، تکمیلی و تسمیمی:

علاوه بر مجازات یا مجازات هایی که برای عمل مجرمانه پیش‌بینی می‌شود، قانونگذار ممکن است مجازات‌های دیگری را هم بر حسب نوع جرایم ارتكابی و درجه اهمیت آن، برای مرتکب جرم تعیین کرده باشد. این مجازات اضافی گاه به طور خود به خود و به تبع مجازات اصلی نسبت به محکوم تحمیل می‌شود؛ در این صورت، آن را مجازات تبعی می‌خوانیم؛ و گاه اجرای آن بسته به این است که در حکم دادگاه قید شده باشد، در این صورت مجازات تکمیلی خواهد بود.^(۵)

الف) مجازاتهای تبعی:

به موجب ماده (۶۲) مکرر مصوب ۱۳۷۷/۲/۲۷ مجلس شورای اسلامی: «محکومیت قطعی کیفری در جرایم عمدی به شرح ذیل، محکوم علیه را از حقوق اجتماعی محروم می‌نماید و پس از انقضای مدت تعیین شده و اجرای حکم رفع اثر می‌گردد:

۱- محکومان به قطع عضو در جرایم مشمول حد، پنج سال پس از اجرای حکم؛

۲- محکومان به شلاق در جرایم مشمول حد، یک سال پس از اجرای حکم؛

۳- محکومان به حبس تعزیری بیش از سه سال، دو سال پس از اجرای حکم.»

تبصره ۱: حقوق اجتماعی عبارت است از حقوقی که قانونگذار برای اتباع کشور جمهوری اسلامی ایران و سایر افراد مقیم در قلمرو حاکمیت آن منظور نموده و سلب آن به موجب قانون یا حکم دادگاه صالح می‌باشد؛ از قبیل:

الف - حق انتخاب شدن در مجالس شورای اسلامی و خبرگان و عضویت در شورای نگهبان و انتخاب شدن به ریاست جمهوری.

ب - عضویت در کلیه انجمن ها و شوراهای جمعیت‌هایی که اعضای آن به موجب قانون انتخاب می‌شوند.

ج - عضویت در هیأت‌های منصفه و امنای اشتغال به مشاغل آموزشی و روزنامه‌نگاری.

ه - استخدام در وزارتخانه‌ها، سازمانهای دولتی، شرکت‌ها، مؤسسات وابسته به دولت، شهرداری‌ها، مؤسسات مأمور به خدمات عمومی، ادارات، مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان و نهادهای انقلابی.

و- وکالت دادگستری و تصدی دفاتر اسناد رسمی و ازدواج و طلاق و دفتراری.

ج - استفاده از نشان و مدال‌های دولتی و عناوین افتخاری.

بنابراین، با توجه به این ماده، می‌توان گفت که مجازات تبعی، اثر ناشی از حکم محکومیت قطعی کیفری است که همان محرومیت از حقوق اجتماعی در مدت معین است. پس در صورتی که آدم‌ربا به حبس تعزیری بیش از سه سال محکوم شده باشد، بالتبع تا مدت دو سال پس از اجرای حکم از حقوق اجتماعی محروم خواهد شد.

ب) مجازاتهای تکمیلی و تتمیمی:

از آنجا که جرم آدم‌ربایی از جمله جرایم تعزیری و عمدی است، قاضی دادگاه به استناد مواد (۱۹) و (۲۰) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ حق اعمال مجازات‌های تتمیمی را در مورد شخص آدم‌ربا دارد. ماده

(۷۲۸) قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ نیز به قاضی دادگاه اختیار استفاده از مجازات‌های تکمیلی را داده است.

نکته آخر که آدمربایی از جمله جرایم غیر قابل گذشت می‌باشد؛ بنابراین، گذشت شاکی خصوصی، تعقیب و یا اجرای مجازات را موقوف نخواهد کرد. در این موارد، گذشت شاکی یا مدعی خصوصی فقط می‌تواند به استناد بند «یک» ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی، مجازات مرتکب را تخفیف دهد. از طرف دیگر، به موجب ماده (۳۰) قانون مجازات اسلامی، مجازات کسانی که به اتهام ارتکاب جرم آدمربایی محکوم می‌شوند، غیر قابل تعلیق است.

پنجم - صور خاص جرم آدمربایی

قانونگذار برخی از مصادیق جرم آدمربایی را به عنوان جرم مستقل پیش‌بینی کرده و برای آنها مجازات‌های خاصی مقرر نموده است، که به این موارد صور خاص جرم آدمربایی گفته می‌شود. یکی از مهم‌ترین صور خاص آدمربایی «ربودن طفل تازه متولد شده» است؛ که در ماده (۶۳۱) قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی گردیده است. بر اساس این ماده: «هر کس طفلی را که تازه متولد شده است بدزدد یا مخفی کند یا او را به جای دیگری یا متعلق به زن دیگری غیر از مادر طفل قلمداد نماید، به شش ماه تا سه سال حبس محکوم خواهد شد و چنانچه احراز شود که طفل مزبور مرده بوده، مرتکب به یک‌صد هزار تا پانصد هزار ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.»

با توجه به این ماده، برای تحقق جرم ربودن طفل تازه متولد شده چند شرط لازم است:

(۱) در این جرم نیز مثل آدمربایی به معنای عام کلمه، رفتار مرتکب، فعل مثبت مادی و خارجی است، نه ترک فعل؛ و این فعل مثبت مادی همان «ربودن» است.

(۲) موضوع این جرم مطلق اطفال نیست؛ بلکه اطفال تازه متولد شده است. منظور از طفل تازه متولد شده، طفلی است که هنوز مدت زیادی از تولد او نگذشته و به آسانی قابل تشخیص از سایر اطفال تازه متولد شده نمی‌باشد.

(۳) از نظر عنصر روانی نیز داشتن سوءنیت عام و سوءنیت خاص و همچنین علم مرتکب به موضوع جرم لازم است.

(۴) مجازات جرم ربودن طفل تازه متولد شده به شرح ذیل است:

الف) شش ماه تا سه سال حبس برای ربودن طفل تازه متولد شده.

ب) جزای نقدی تا پانصد هزار ریال برای ربودن طفل تازه متولد شده‌ای که مرده‌بودنش احراز شده است.

نکته مهمی که در خصوص جرم ربودن طفل تازه متولد شده باید گفت، آن است که این جرم از نظر عنصر مادی، جرم آنی است نه مستمر. بنابراین، چنانچه کسی طفل تازه متولد شده را ربوده و تا زمان بلوغ او را نزد خود مخفی نگه دارد، عملش تعدد مادی خواهد بود؛ یعنی، هم تحت عنوان ربودن طفل تازه متولد شده و هم مخفی کردن، قابل تعقیب و مجازات خواهد بود. هرچند در این زمینه نظر مخالف هم وجود دارد.^(۶)

ششم - شروع به جرم آدمربایی

گذشته از مباحث نظری فراوانی که در خصوص شروع به جرم مطرح است که در این جا مجال بحث آنها نیست،^(۷) به اختصار می‌توان گفت شروع به جرم عبارت است از: «توسل توأم با سوءنیت به عملیات اجرایی جرم که به واسطه دخالت عوامل خارجی که اراده فاعل در آن مدخلیتی نداشته به نتیجه مورد نظر نرسیده است».

با توجه به این تعریف، برای تحقق شروع به جرم از نظر عنصر روانی، داشتن سوءنیت یا قصد مجرمانه لازم است و از نظر عنصر مادی دو شرط برای تحقق شروع به جرم ضروری است: الف) شروع به عملیات اجرایی؛ ب) متوقف ماندن غیرارادی عملیات اجرایی جرم. منظور از عملیات اجرایی جرم آن دسته از عملیاتی است که داخل در تعریف قانونی جرم بوده و با عنصر مادی جرم ارتباط مستقیم دارد.

در حال حاضر با توجه به ماده (۴۱) قانون مجازات اسلامی، شروع به جرم اصولاً جرم نیست مگر در دو مورد استثنایی: ۱- مقدار عمل انجام شده جرم مستقل باشد؛ ۲- قانونگذار در ماده خاصی، شروع به جرم، را جرم و قابل مجازات پیش‌بینی کرده باشد. شروع به جرم آدمربایی عبارت است از عمل تسلط یافتن و یا وضع ید بر یک موجود انسانی بدون اینکه به جابه‌جایی او از محلی به محلی دیگر منجر شود. بر اساس تبصره ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی، شروع به جرم آدمربایی جرم بوده و مجازات آن سه تا پنج سال حبس است.

هفتم - معاونت در ارتکاب جرم آدمربایی

معاونت در ارتکاب جرم به آن نوع همکاری و مساعدت در ارتکاب جرم گفته می‌شود که بدون دخالت در عملیات اجرایی جرم و به یکی از صور قانونی مقدم بر ارتکاب جرم اصلی یا همزمان با آن صورت می‌گیرد. به‌طور کلی، معاونت در جرم و شرایط لازم برای تحقق آن از نظر عنصر قانونی، مادی و عنصر روانی، موضوع بحث حقوق جزای عمومی است. بدون ورود در این بحث، به‌طور خلاصه می‌توان گفت، در حال حاضر مواد (۴۳) و (۷۲۶) قانون مجازات اسلامی بیانگر عنصر قانونی معاونت در جرم است و عناصر مادی معاونت در

بندهای «۱»، «۲» و «۳» ماده (۴۳) به صورت حصری بیان شده‌اند که عبارتند از: تحریک، ترغیب، تطمیع، تهدید، دسیسه و فریب و نیرنگ، تهیه وسیله ارتکاب جرم، ارائه طریق ارتکاب جرم و تسهیل وقوع جرم. از لحاظ عنصر روانی نیز با عنایت به ماده فوق، معاون باید عامداً و عالماً به مجرم اصلی کمک کرده باشد. وجود وحدت قصد میان معاون و مباشر از شرایط اساسی لازم برای تحقق معاونت در جرم است. در رابطه با معاونت در جرم آدمربایی طبق ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۵، از عبارت «شخصاً یا توسط دیگری» استفاده می‌شود که قانونگذار در اینجا معاون و یا مسبب جرم را در حکم مباشر تلقی کرده و برای وی مجازات فاعل مستقل را پیش‌بینی کرده است. البته اگر معاونت در آدمربایی از طریق انجام اعمال مندرج در بندهای «۲» و «۳» ماده (۴۳) قانون مجازات اسلامی تحقق یابد، مجازات معاونت با توجه به ماده (۷۲۶) قانون مجازات اسلامی، پنج سال حبس خواهد بود. همچنین با عنایت به ماده (۶۳۱) مجازات معاونت در ربودن طفل تازه متولد شده، شش ماه حبس است و مجازات معاونت در ربودن طفل تازه متولد شده‌ای که مرده بودن وی احراز شده باشد، عبارت از یکصد هزار ریال جزای نقدی است.

هشتم - مقایسه جرم آدمربایی با جرایم توقیف و حبس غیرقانونی و گروگان‌گیری

از نظر حقوقی، مراد از توقیف غیرقانونی، سلب آزادی رفت و آمد از شخص دیگری به صورت غیرقانونی و در مدت نسبتاً کوتاه است که معمولاً از بیست و چهار ساعت تجاوز نمی‌کند؛ و منظور از «حبس غیرقانونی» سلب آزادی جسمی شخص دیگر به صورت غیرقانونی و در مدت نسبتاً طولانی است که در محل معین و محفوظ صورت می‌گیرد. این محل ممکن است زندان، خانه شخصی و امثال آن باشد.^(۸)

مخفی کردن به عنف هم سلب آزادی تن شخص دیگری و نگهداری او در محل معین است که به صورت غیرقانونی و توأم با تهدید و اعمال زور صورت می‌گیرد.

آدمربایی با توقیف و حبس غیرقانونی موضوع مواد (۵۸۳) و (۵۷۵) قانون مجازات اسلامی متفاوت است. زیرا در توقیف غیرقانونی، ربودن و نقل و انتقال مجنی‌علیه از محلی به محل دیگر ضرورت ندارد و صرف بازداشت و نگهداری موقت شخص بر خلاف قانون در محلی غیر از زندان برای تحقق این جرم کفایت می‌کند؛ و در حبس غیرقانونی نیز مجنی‌علیه بدون مجوز قانونی در زندان نگهداری و حبس می‌شود. تفاوت مهم دیگر میان جرم آدمربایی و جرایم توقیف و حبس غیرقانونی این است که آدمربایی از لحاظ عنصرمادی، جرم آنی و مقید است؛ ولی جرایم توقیف و حبس غیرقانونی، جرایم مستمر و مطلق هستند. جرایم توقیف و حبس غیرقانونی غالباً از طرف مقامات و مأموران دولتی انجام می‌شود؛ در حالی که مرتکبین جرم آدمربایی غالباً

افراد عادی هستند. علاوه بر این، مجازات جرایم حبس و یا توقیف غیرقانونی قابل تعلیق است؛ ولی مجازات جرم آدمربایی غیر قابل تعلیق است و شروع به جرم در جرایم توقیف و حبس غیرقانونی بر خلاف آدمربایی مجازات ندارد.

جرم آدمربایی با جرم گروگان گیری نیز از جهاتی متفاوت است. براساس ماده یک کنوانسیون مبارزه با گروگان گیری ۱۹۷۹: «هر فردی که شخص دیگری را توقیف یا دستگیر یا بازداشت نموده و به مرگ یا آسیب یا ادامه بازداشت تهدید کند، به منظور این که شخص ثالثی را که می تواند یک دولت یا یک سازمان بین المللی، یک شخص حقیقی یا حقوقی و یا گروهی از مردم باشد، مجبور نماید که به عنوان شرط ضمنی یا صریح آزادی گروگان عملی را انجام دهد یا از انجام عملی امتناع ورزد، مقصر به ارتکاب جرم گروگان گیری خواهد بود.» با توجه به مقررات این کنوانسیون و کنوانسیونهای دیگر بین المللی و خصوصاً بر اساس بند «۸» از قسمت «الف» ماده (۸) اساسنامه دیوان کیفری بین المللی، گروگان گیری اصولاً ناظر به روابط بین دولتها بوده و یک جنایت جنگی محسوب می شود؛ در حالی که جرم آدمربایی یک جرم عادی به حساب می آید. علاوه بر این، جرم گروگان گیری غالباً در حین جنگ و مخاصمات مسلحانه ارتکاب می یابد؛ در حالی که جرم آدمربایی مقید به زمان خاصی نیست و مرتکب و یا مرتکبان جرم گروگان گیری اصولاً نظامیان و یا سایر گروههای مبارز سیاسی هستند؛ ولی در جرم آدمربایی مرتکب اعم است از نظامی و غیر نظامی. موضوع جرم گروگان گیری، غیر نظامیان هستند؛ اما در آدمربایی موضوع جرم اطلاق دارد و شامل تمامی اشخاص اعم از نظامی و غیر نظامی می شود. همچنین گروگان گیری همیشه به عنوان یک تضمین جهت تأمین خواسته های گروگان گیران صورت می گیرد و گروگان گیران همواره قصد آزادی گروگانها را ولو به صورت مشروط دارند؛ در حالی که در جرم آدمربایی، مرتکب همواره چنین قصدی ندارد.

۹- آدمربایی در کنوانسیونهای بین المللی

برابر بند «ب» ماده (۳) قرارداد ژنو، راجع به بهبود سرنوشت زخم داران و بیماران در نیروهای مسلح هنگام اردو کشی، مورخ ۱۱۲ اوت ۱۹۴۹ که در تاریخ ۱۳۳۴/۹/۳۰ به تصویب دولت ایران رسیده است، اخذ گروگان در مورد کسانی که مستقیماً در جنگ و نزاع مسلحانه (چه داخلی و بین المللی) شرکت ندارند و نیروهای مسلحی که اسلحه زمین گذاشته اند، در هر زمان و مکان ممنوع است و ممنوع خواهد بود.^(۹)

برابر ماده (۳۴) قرارداد ژنو راجع به حمایت افراد کشور در زمان جنگ مورخ ۱۲ اوت ۱۹۴۹، اخذ گروگان ممنوع است.^(۹)

برابر بند ۱ " ماده (۹) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ مجمع عمومی سازمان ملل، که در سال ۵۳ به تصویب مجلس شورای ملی ایران رسیده است: «هر کس حق آزادی و امنیت شخصی دارد. هیچ‌کس را نمی‌توان خودسرانه (بدون مجوز) دستگیر و یا بازداشت (زندانی) کرد. از هیچ کس نمی‌توان سلب آزادی کرد، مگر به جهات و طبق آیین دادرسی مقرر به حکم قانون.»^(۱۰)

برابر بند ۸ " از قسمت "الف" ماده (۸) اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، «گروگان‌گیری» یک جنایت جنگی محسوب می‌شود و صلاحیت رسیدگی به آن در دیوان است.^(۱۱)

برابر بند "الف" قسمت (۱) ماده (۲) قانون مربوط به کنوانسیون راجع به جلوگیری و مجازات جرایم علیه اشخاص مورد حمایت بین‌المللی، از جمله مأمورین سیاسی مصوب ۱۳۷۵/۲/۲۶: قتل و ربودن یا نوعی دیگر حمله علیه شخص یا آزادی شخصی مورد حمایت بین‌المللی، جرم بوده و قابل مجازات است.

۱۰- نتیجه‌گیری:

از مجموع مطالب گفته شده نتایج زیر به دست می‌آید:

۱- بخشی از مقررات قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص مصوب ۱۳۵۳، در مقایسه با مقررات ماده (۶۲۱) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ نسخ ضمنی گردیده است.

۲- آدم‌ربایی از لحاظ عنصر مادی، جرم آنی و مقید به نتیجه است و از نظر عنصر روانی، جرمی عمدی است که هم نیاز به سوءنیت عام دارد و هم سوءنیت خاص؛ لکن انگیزه مرتکب گرچه خوب و شرافتمندانه هم باشد، بر خلاف قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص مصوب ۱۳۵۳ و رویه‌های قضایی موجود، تأثیری در ماهیت این جرم نداشته و عنصر روانی این جرم را زایل نمی‌کند.

۳- آدم‌ربایی در روابط زوجین و پدر و مادر نسبت به فرزند (فرزند دزدی) هم قابل تحقق است. بنابراین، صرف وجود رابطه زوجیت و یا رابطه پدر و فرزندی یا مادر و فرزندی مانع از تحقق جرم آدم‌ربایی نخواهد شد و فقط در مواردی که فرد در مقام اعمال یک حق و یا تکلیف قانونی مرتکب جرم شود، عملش جرم محسوب نخواهد شد.

۴- رضایت مجنی‌علیه نافی عنوان مجرمانه است؛ مشروط بر اینکه رضایت دهنده اهلیت داشته و از روی آگاهی و اراده و اختیار رضایت داده باشد.

۵- مهم‌ترین وجه اشتراک آدم‌ربایی با جرایم توقیف غیرقانونی، حبس غیرقانونی و گروگان‌گیری از نظر سلب آزادی از یک موجود انسانی است. لکن از لحاظ رفتار مرتکب، مطلق و مقید بودن جرم، آنی و مستمر بودن جرم، قابل تعلیق بودن جرم یا نبودن مجازات و جرم بودن و یا نبودن شروع به جرم، با توقیف و حبس

غیرقانونی تفاوت اساسی دارد و از نظر ماهیت و طبع جرم ارتكابی، زمان وقوع جرم و موضوع جرم و همچنین مرتكب، از جرم گروگان گیری متمایز است.

پی‌نوشت‌ها:

۱_Henry, Campbell, Black.M.A.Black's law dictionary.West publishing Co. ۱۹۸۳.P.۸۷۰.

۲_John.M.Scheb and John.Nscheb, criminal law, p.۱۳۳-۱۳۵.

۳- حبیب زاده، محمد جعفر، حقوق جزای اختصاصی (جرایم علیه اموال)، تهران، انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۷۳، ص. ۳۲.

۴- بازگیر، یدالله، علل نقض آرای کیفری در شعب دیوان عالی کشور، تهران، انتشارات نشر حقوقدان، چاپ دوم، زمستان ۱۳۷۷، ص. ۲۲۰.

۵- صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، ج دوم، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ پنجم، ۱۳۷۲، ص ۲۱۴.

۶- زراعت، عباس، آدم‌ربایی و مخفی کردن دیگری، نامه مفید، ش ۳۳، ص ۸، ص ۵۳.

۷- حبیب‌زاده، محمدجعفر، شروع به جرم در حقوق ایران و ...، مجله دانشور، مهرماه ۱۳۷۷.

۸- پاد، ابراهیم، حقوق کیفری اختصاصی، ج اول، تهران؛ بی‌نا، چاپ سوم، ۱۳۵۲، ص ۲۴۰-۲۶۴.

۹- شاکریان، شاهرخ و دیگران، مجموعه کنوانسیونهای بین‌المللی، ج اول، تهران، اداره کل قوانین و مقررات کشور، چاپ اول، ۱۳۷۶، صص ۲۲ و ۱۳۴.

۱۰- شاکریان، شاهرخ و دیگران، مجموعه کنوانسیونهای بین‌المللی، ج سوم، تهران، اداره کل قوانین و مقررات کشور، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص. ۵۳۵.

۱۱- آل حبیب، اسحاق، دیوان کیفری بین‌المللی و جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.